

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Vyjednávání limitů - limity vyjednávání

Případová studie sítě aktérů ovlivňujících podmínky splouvání

Teplé Vltavy na území NP Šumava

Diplomová práce

Bc. Veronika Endrštová

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná

Praha 2011

v ochraně přírody zároveň kladou důraz na „politickou kvalitu“ Nature 2000 spočívající v partnerské spolupráci s dotčenými aktéry. Oba požadavky tak vytváří určité napětí mezi odborným posuzováním a politicky založeným rozhodováním, které vede k autorově otázce „jak je za těchto okolností ‚nemožný projekt‘ Nature vůbec možný?“ (tamtéž: 10). Odpověď nastíněná v závěru práce říká, že se tento projekt podařilo uskutečnit jen díky drobným odchylkám od striktně stanovených procedur, které učinily z Nature 2000 „hraniční objekt“ (Star a Greisemer 1989 in Konopásek 2008: 12) propojující různé zájmy a skupiny, což autor zároveň hodnotí jako přidanou hodnotu celého projektu.

1.3 Výzkumný cíl a otázky

Výše uvedené vědecké studie pojmenovávají řadu témat, které se úzce dotýkají i mnou zkoumané problematiky vyjednávání podmínek splouvání Teplé Vltavy. Cílem mého výzkumu je pomocí kvalitativního šetření a analýzy popsat podobu a argumentační rámec vyjednávání a lépe tak na konkrétním případě porozumět tomu, jak se „tvoří“ ochrana přírody a v čem spočívají ohniska konfliktu s vyjednáváním spojeného. Zvláštní pozornost přitom věnuji právě vztahu mezi vědeckou a politickou rovinou vyjednávání, jejichž striktní oddělování popisují mnozí autoři (Beck 2004, Stöckelová 2001a, 2001b, Konopásek 2004) jako jednu z příčin současných environmentálních kontroverzí.

Splouvání Teplé Vltavy je tématem vyjednávání mezi odborníky, ochránci přírody, místními zastupiteli, podnikateli a vodáky v různé intenzitě již od začátku 90. let. Důvodem je především fakt, že velká část území, jímž řeka protéká, patří od r. 1991 pod správu Národního parku Šumava. Přestože zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 splouvání toků v národních parcích primárně zakazuje, je na jeho základě zároveň možné udělit v odůvodněných případech výjimku. Ta byla v případě Teplé Vltavy učiněna po dohodě mezi zástupci regionu a tehdejším vedením NPŠ již na začátku jeho existence.

Během následujících let však došlo v souvislosti se splouváním k rozvoji podnikání, a tím i k nárůstu turistické návštěvnosti. Počty vodáků, dosahující ročně až 12 tisíc, začaly vyvolávat obavy o zachování ekosystému řeky a nastolily tak otázku možné regulace. Roku 2004 se situace okolo splouvání přeměnila do podoby otevřeného sporu, kdy zástupci čtyř ekologických organizací, dlouhodobě požadující zpřísnění podmínek ochrany řeky, veřejně vyzvali místní zastupitele a podnikatele k respektování vědeckých argumentů. Zároveň se tak snažili podnítit Správu NPŠ k aktivnějšímu řešení problému, které i přes započatá vyjednávání s regionem a pokračující výzkumy dopadů splouvání na

vybrané druhy, nevedlo k výraznějším změnám. V reakci na to podaly ekologické organizace v r. 2007 stížnost k Evropské komisi.

K významnějšímu zpřísnění podmínek došlo až v roce 2009. Ani tyto podmínky ale nerespektovaly zcela vědecká doporučení. Zkušební systém nicméně získal po roce fungování podporu regionální i vědecké sekce Rady NPŠ, v jejichž kompetenci je schvalování návštěvního řádu, i pro rok 2010. Komplikace do sporu ale záhy vnesly závěry hodnocení dopadů „projektu regulovaného splouvání Teplé Vltavy“ na systém Natura 2000, jehož chybějící zpracování se stalo předmětem výtky Evropské komise. Výsledným požadavkem odborného posudku bylo zpřísnění podmínek na úroveň vědeckých závěrů, což v reálu znamená zvýšení minimálního limitu hladiny pro splouvání a snížení počtu splouvajících lodí. Tato situace vedla k nabourání dosaženého konsensu mezi členy Rady NPŠ a rok 2010 se tak nesl ve znamení změn, bojkotovaných jednání, provizorních Návštěvních řádů, posuzování vlivů na životní prostředí (systém EIA - Environmental Impact Assessment) a nakonec i řízení u Správního soudu.

Přestože v současné době platí již nový návštěvní řád, budu se ve své práci věnovat vývoji, který provázel ustavování podmínek v době mého výzkumu (březen – červen 2010) a před ním. Vývoj v následujícím období zohledňuji pouze z hlediska dat popisujících vodáckou sezonu 2010 a závěrů řízení EIA.

Proces vyjednávání i problematika samotná zahrnuje široké spektrum aktérů, kteří se podílejí na jejím utváření. Snažím se proto prostřednictvím teorie sítí-aktérů identifikovat její konkrétní podobu a zachytit podíl aktérů na dynamice i výsledné podobě podmínek splouvání. Za právoplatné aktéry přitom chápu podobně jako Latour a Low (1992) aktéry lidské i ne-lidské, kterými jsou zde např. řeka, perlorodka, kánoe, pádla, raft, internetový registrační systém a další. Perspektivou konstruktivismu tak nahlížím případ jako výsledek práce mnoha činitelů.

Počáteční vhled do případu a prvotní představu o síti aktérů jsem získala na základě studia veřejně dostupných materiálů o případu. Tato základní baterie se postupně rozšiřovala při mém pobytu v terénu, během terénních pozorování a rozhovorů. Základní okruh výzkumných otázek, který jsem si vytyčila před vstupem do terénu se, jak je v kvalitativním výzkumu běžné (Hammersley a Atkinson 1995; Disman 2007), mírně měnil v souvislosti s hlubším pronikáním do problematiky a studiem odborné literatury. Uvedené otázky jsou tak zčásti již založeny na průběžné analýze dat a jako takové odráží

důležité okruhy, jež ve svých výpovědích tematizují sami informátoři ve výpovědích. Konkrétní znění otázek je následující:

- *Kdo, či co tvoří síť aktérů případu vyjednávání podmínek splouvání Teplé Vltavy a jakou roli v případě této aktéři hrají?*
- *Jak lidští aktéři chápou přírodu, vztah člověka a přírody a z jakých hodnotových základů přitom vycházejí?*
- *Kdo má podle aktérů právo podílet se na vyjednávání podmínek ochrany přírody v NP Šumava a kdo nikoliv?*
- *Jaké další faktory ovlivňují přístup aktérů ke sledovanému případu?*
- *Jak probíhá interakce mezi aktéry (lidskými i nelidskými) a jak tato skutečnost ovlivňuje podobu a vývoj problematiky?*
- *Jakým způsobem používají jednotlivé strany v daném případě expertizu a politiku jako strategie prosazení svých zájmů?*

1.4 Struktura výkladu

Předkládaná studie je výsledkem mého bádání zaměřeného na objasnění podoby a porozumění příčinám několikaleté environmentální kontroverze ohledně využívání Teplé Vltavy. Výklad v tomto ohledu začínám objasněním metodologie výzkumu, jehož součástí je nejen popis výzkumné strategie, výběr zkoumaného vzorku a techniky sběru dat, ale také způsob jejich analýzy, reflexe výzkumu a s ním související etické otázky. Pro snazší vhléd do případu jako takového nastiňuji v kapitole 4 stručnou historii jeho vývoje a klíčových momentů, které jej utvářely.

Následující kapitola představuje výchozí bod pro zodpovězení jednoho z hlavních cílů této práce, jímž je identifikace sítě aktérů, toho, jak se prezentují, jaký postoj k případu zaužívají a jaký vliv mají na samotný průběh vyjednávání. Ačkoliv se složení aktérů může zdát do jisté míry samozřejmým, představuje specifické uskupení, v němž každý aktér spoluutváří podobu případu a jejich pojmenování je proto důležité pro celkové porozumění případu. Fakt, že do sítě zařazuji právě tyto lidské a ne-lidské aktéry, vyplývá jak z analýzy sekundárních pramenů, rozhovorů, tak z pobytu v terénu. Současně s identifikací aktérů odhaluji také podobu vztahů mezi nimi, které tvoří základ vyjednávacích procesů.

Samotná identifikace této sítě ale ještě neříká nic o faktorech, které ovlivňují postoje aktérů vůči ochraně přírody obecně ani vůči danému případu. Odhalení těchto vlivů představuje druhý ale neméně důležitý cíl práce. V průběhu analýzy jsem proto věnovala zvýšenou pozornost průběžně se vynořujícím tématům, přinášeným samotnými informátory a na jejich základě jsem identifikovala klíčové faktory určující výchozí pozice pro vyjednávání. Konkrétně se přitom jedná o pojetí přírody a vztah k místu. Oba faktory se následně promítají do způsobu, jakým aktéři pojmají rozvoj, právo rozhodovat, odbornost i objektivitu. Způsob, jakým jsou tyto faktory z hlediska informátorů konstruovány, představím podrobně v rámci kapitoly 6.

K samotnému případu a způsobu, jakým se identifikované faktory odrážejí ve vyjednávání podmínek splouvání Teplé Vltavy, se pak vracím v poslední kapitole této práce. Současně s tím se zaměřuji na způsob, jakým aktéři reflektují vyjednávání a jak prostřednictvím zvolených strategií aktivizují ne-lidské aktéry. Vzhledem k živým debatám ohledně způsobu rozhodování a legitimizaci přijatých opatření se jako další klíčový bod případu jeví tenze mezi politikou a expertyzou. Pro porozumění dynamice celého případu se proto z hlediska analýzy vývoje případu dále věnuji osvětlení toho, jakým způsobem aktéři ve vyjednávání využívají tyto dvě strategie k prosazení svých zájmů. V závěru se pak vracím k položeným otázkám a nastíněné teorii.

2 Metodologie a data

2.1 Výzkumná strategie

Jako výzkumnou strategii pro svou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum v uzavřené lokalitě, který svou podstatou odpovídá cíli práce – tedy snaze porozumět sledovanému jevu, jímž je v tomto případě „utváření podmínek ochrany přírody“. Blíže popisují tento druh výzkumu např. Bryman (2004) a Disman (2007), a to jako strategii založenou na předpokladu, že sociálnímu světu aktérů je možné porozumět zkoumáním toho, jak oni sami tento svět interpretují. Přičemž způsob, jakým aktéři chápou sociální realitu, ovlivňuje jejich vlastní jednání, prostřednictvím kterého tuto realitu neustále (re)konstruují. Sociální svět je zde tedy pojímán v duchu konstruktivistické tradice nikoli jako objektivně daná a poznatelná „vnější“ realita, ale jako „svět ... konstituovaný tím či oním způsobem na základě toho, jak o něm lidé mluví, píší a uvažují“ (Potter 1996: 98 in Bryman 2004). Inspirována sociologií vědy a techniky se snažím posunout toto hledisko konstruktivistické logiky ještě o kus dál a opustit striktní dělení světa přírody (vědy, faktů) a společnosti (politiky, hodnot) tím, že onu logiku, se kterou konstruktivismus přistupuje k sociálním aktérům, uplatňuji i vůči aktérům naturálním.

Jako základní výzkumný přístup jsem zvolila případovou studii, jejímž cílem je detailně zachytit, popsat a rozebrat konkrétní případ (case) v jeho jedinečnosti a komplexitě. Tento postup je založen na předpokladu, že důkladné prozkoumání případu povede k lepšímu porozumění dalších, jemu podobných (Hendl 2005). Domnívám se, že mou studii lze jako případovou označit i přesto, že Bryman (2004) a Stake (2003) poněkud problematizují otázku, kdy je možné označit studii jako případovou, přičemž onen *case*, coby zkoumanou jednotku, spojují především s místem, komunitou či organizací ve smyslu ustálených sociologických kategorií. Opírám se při tomto tvrzení o teorii sítě aktérů (Latour 2003) a jako zkoumanou jednotku studie beru síť lidských a ne-lidských aktérů, kteří přímo či nepřímo ovlivňují podmínky splouvání Teplé Vltavy. K výzkumnému poli, kterým je zde (NP) Šumava, pak přistupuji ve stejném duchu jako Stöckelová (2001a), tedy jako k území, které zahrnuje, uspořádává a nově propojuje kolektiv lidských a ne-lidských aktérů, kteří sdílejí společnou historii.

Při zpracování případové studie jsem se řídila především Stakeovým pojetím výzkumu pomocí případové studie, který „usiluje o jasnější popisy a interpretace. Nemusí

dotat zobecnění. Konstruktivistický pohled čtenáři pomáhá tím, že mu poskytuje hrubý materiál pro jeho vlastní zobecnění pomocí hustého popisu věcí, lidí a procesu" (Stake 1995 in Hendl 2005: 96).

2.2 Výběr vzorku

Disman (2007) uvádí, že zásadní pro kvalitativní výzkum je získat vzorek co možná nejúplněji „reprezentující populaci problému, populaci jeho relevantních dimenzí“ (tamtéž: 304). S cílem obsáhnout co nejpestřejší škálu pohledů jsem se rozhodla k jeho sestavení využít tzv. strategii účelového výběru. Jde o strategii, kdy jsou jednotky do vzorku vybírány s ohledem na výzkumný problém, jenž tak zároveň představuje kritérium pro zařazení (Novotná 2009). Tím mi byl v případě aktérů-informátorů jednoduše fakt, že se přímo či nepřímo podílejí nebo v minulosti podíleli na vyjednávání podmínek splouvání Teplé Vltavy, popř. že se jich daná problematika přímo dotýká. Propojenost této sítě aktérů dokazuje mj. fakt, že na sebe v rozhovorech často vzájemně odkazují a shodně zařazují i aktéry ne-lidské. Základní charakteristiku informátorů, jež tvoří zkoumaný vzorek, uvádím v následující podkapitole.

Jelikož mým cílem bylo sestavit dostatečně heterogenní vzorek postihující široké spektrum postojů, vytvořila jsem si na začátku výzkumu určitou typologii názorových skupin, kterou jsem následně upravovala a doplňovala. Oporou mi přitom bylo terénní pozorování a studium veřejně dostupných dokumentů. Za základní rozlišovací znak jsem zvolila pozitivní či negativní postoj aktéra k další regulaci splouvání. Dále jsem se vždy snažila vybírat informátory z odlišných zájmových či profesních skupin. Vytipované informátory jsem poté oslovovala telefonicky, e-mailem či přímo v terénu a žádala je o poskytnutí rozhovoru. Takto jsem postupovala až do chvíle, kdy jsem pro každou rozpoznanou skupinu získala alespoň jednoho, obvykle však minimálně dva, zástupce. Vzhledem k tomu, že jsem se vždy setkala s pozitivní reakcí oslovených, nemusela jsem ke svému výběru vymýšlet alternativy. Cenným pomocníkem v získávání kontaktů mi byla především přítomnost v terénu a Internet.

Přestože se ve své studii zaměřuji převážně na lidské aktéry, snažím se neopomenout důležitou roli, kterou v případě hrají také aktéři ne-lidští. Těmi, kdo jsou vzájemně propleteni v hybridních sítích aktérů, nejsou tedy jen starostové obcí, zástupci státních organizací, vědci, političtí představitelé, členové nevládních organizací, vodáci, ochránci

přírody, podnikatelé, politici, rybáři, ale i řeka, loď, pádla, perlorodka, vodní makrofyta, pstruzi, vědecké studie a mnozí další.

2.2.1 Informátoři

Během výzkumu jsem uskutečnila 22 formálních (viz tab. č. 1) a řadu neformálních rozhovorů, z nichž ty nejvýznamnější uvádím v tabulce č. 2. Výsledný seznam informátorů tak tvoří čtyři ženy a osmnáct mužů ve věkovém rozmezí 28 – 70 let. Šestnáct z těchto informátorů žije dlouhodobě na Šumavě či v Pošumaví, ale pouze pět z nich se v dané oblasti zároveň narodilo². Zbylí informátoři pocházejí z Prahy či jiného z větších českých měst. Z hlediska vzdělanostní struktury má většina informátorů vysokoškolské vzdělání (17), přičemž zcela homogenní skupinu v tomto směru představují pouze zástupci Správy NPŠ, MŽP a vědecké sekce. Ve zbylých skupinách – zástupců regionu, podnikatelů a ekologických organizací, je vždy minimálně jeden člen bez VŠ vzdělání.

Ačkoli vybraní informátoři nepředstavují věkově, generově ani vzdělanostně vyváženou skupinu, nepovažuji tuto skutečnost vzhledem k záměru zachytit rozmanitost názorového spektra aktérů spojených s případem za problematické. Ba naopak se domnívám, že vcelku věrně odráží rozložení pozic v procesu vyjednávání. Za určitý nedostatek by bylo naopak možné považovat skutečnost, že mezi informátory chybí, z hlediska institucionálního, výhradní zástupce vodáků či rybářů. Tyto chybějící „pohledy“ jsem se pokusila nahradit během pobytu v terénu neformálními rozhovory se členy těchto zájmových skupin, mezi jejichž aktivní přívržence se zároveň hlásí také necelá polovina výše uvedených informátorů (rozvrstvená napříč skupinami).

Jednotliví informátoři vystupují v mé práci pod smyšlenými akronymy a ve spojení s konkrétními výpověďmi pouze pod označením profesní či názorové skupiny, k níž přísluší, či ke které jsem je na základě analýzy výpovědí přiřadila. Z hlediska institucionálního se mezi informátory nachází pět úředníků či vedoucích pracovníků Správy NPŠ, jeden vedoucí pracovník MŽP, osm zástupců regionální sekce Rady NPŠ, (z nich: pět starostů a po jednom: zástupce kraje, místní rozvojové organizace a soukromý podnikatel) tři členové vědecké sekce Rady NPŠ, tři zástupci ekologických organizací a dva provozovatelé půjčoven lodí (celkově jsou ve vzorku tedy tři soukromí podnikatelé).

² Pozn. aut.: U jednoho z aktérů se mi nepodařilo informaci o místě narození získat.

Tabulka 1 Přehled informátorů a uskutečněných rozhovorů

Inf.	Datum rozh.	Aktéři - pozice (RS = regionální sekce, VS = vědecká sekce Rady NPŠ)
AA	13. 4. 2010	zmocněný zástupce kraje v Radě NPŠ (RS)
BB	15. 4. 2010	podnikatel v cestovním ruchu, člen Rady NPŠ (RS)
CC	16. 4. 2010	starostka, členka Rady NPŠ (RS)
DD	19. 4. 2010	starosta, člen Rady NPŠ (RS)
EE	20. 4. 2010	starostka, členka Rady NPŠ (RS)
FF	21. 4. 2010	zaměstnankyně SNPŠ, vedoucí pozice
GG	11. 5. 2010	akademický pracovník, člen Rady NPŠ (VS)
HH	18. 5. 2010	zaměstnanec SNPŠ
II	21. 5. 2010	členka NNO na ochranu přírody
JJ	22. 5. 2010	podnikatel v cestovním ruchu
KK	24. 5. 2010	vedoucí pracovník regionální organizace, člen Rady NPŠ (RS)
LL	24. 5. 2010	provozovatel půjčovny lodí a campu
MM	26. 5. 2010	zaměstnanec SNPŠ, vedoucí pozice
NN	27. 5. 2010	starosta, člen Rady NPŠ (RS)
OO	31. 5. 2010	starosta, člen Rady NPŠ (RS)
PP	8. 6. 2010	vědecký pracovník, člen Rady NPŠ (VS)
QQ	16. 6. 2010	zaměstnanec NNO na ochranu přírody
RR	17. 6. 2010	zaměstnanec MŽP, vedoucí pozice
SS	21. 6. 2010	vědecký pracovník, člen Rady NPŠ (VS)
TT	28. 6. 2010	zaměstnanec NPŠ, vedoucí pozice
UU	29. 6. 2010	zaměstnanec NPŠ, vedoucí pozice
VV	30. 6. 2010	člen NNO na ochranu přírody

Tabulka 2 Přehled neformálních rozhovorů

Inf.	Datum	Aktéři – pozice
AB	14. 4. 2010	bývalý zaměstnanec NPŠ, odborný posuzovatel Natura 2000
AC	19. 5. 2010	skupina budoucích průvodců splouvání na Teplé Vltavě
AD	22. 5. 2010	vodáci (50 – 60 let), 4 muži
AE	22. 5. 2010	zaměstnanec SNPŠ
AF	28. – 30. 5. 2010	vodáci převážně z Prahy (25 – 55 let), skupina cca 35 lidí, mix pohlaví
AG	30. 6. 2010	zástupce místní rybářské organizace
AH	2. 7. 2010	vodáci z Prahy (18 – 30 let), vedoucí vodáckého tábora pro děti, 3 muži

Odborní posuzovatelé či výzkumníci zapojení do procesu hodnocení dopadů vodní turistiky na ekosystému Teplé Vltavy jsou v mém výzkumu zastoupeni prostřednictvím odborných studií, jejichž seznam uvádím v tabulce č. 3. Podkladem pro analýzu mi byly také zápisy z jednání pracovní skupin k projektu splouvání konaných v průběhu roku 2008.

Tabulka 3 Přehled odborných studií

Rok	Název (autor)
2004	Studie vlivu splouvání v I. zónách Březina a Vltavský luh NP Šumava (<i>VÚV TGM</i>)
06/2005	Studie využitelnosti splavnění Vltavy vodáky za podmínek regulačních opatření Správy NP a CHKOŠ (<i>M. Rybář, M. Kotoun, KP Projekt, s. r. o.</i>)
2006	Avifauna Teplé a Studené Vltavy v souvislosti s posouzením vlivu vodáctví (<i>B. Kloubec</i>)
2006	Studie vlivu splouvání na ekosystémy dna Teplé Vltavy (<i>V. Kladivová, O. Simon, Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka</i>)
01/2008	Splouvání Teplé Vltavy - Hodnocení vlivů na vybrané zvláště chráněné živočichy (<i>E. Chvojková, O. Volf, Ametyst o. s.; J. Dušek, Daphne ČR – Institut aplikované ekologie</i>)
03/2008	Doplnění hodnocení vlivů splouvání Teplé Vltavy na vybrané zvláště chráněné živočichy na základě výstupů jednání z ledna a února 2008 (<i>J. Dušek, E. Chvojková, O. Volf</i>)
2008	Splouvání horního toku Vltavy v NP Šumava. Shrnutí z pohledu socio-ekonomického (<i>J. Štemberk, SNP a CHKO Šumava</i>)
03/2010	Splouvání Teplé Vltavy v úseku Soumarský Most - most u Pěkné, hodnocení vlivů podle § 45i zákona č. 114/1992 Sb. (<i>O. Volf</i>)

2.2.2 Výzkumné pole

Výběr výzkumného pole pro mou práci souvisel pragmaticky se snahou najít případ, na kterém by bylo možné sledovat střet zájmů jednotlivých aktérů ve spojitosti s ochranou přírody. Nemuselo tedy nutně jít o národní park či jiné velkoplošné chráněné území, ale v podstatě o jakýkoliv terén, ve kterém dochází ke střetu (přírodo)vědeckých a politických či soukromých zájmů. V momentě, kdy mi byla vedoucím katedry nabídnuta možnost zkoumat problematiku vyjednávání podmínek splouvání Teplé Vltavy, bylo rozhodnuto i o terénu, ve kterém se bude výzkum (převážně) odehrávat. Píši „převážně“, jelikož charakter zkoumaného případu mě krom Šumavy zavedl za aktéry i na jiná místa – především do Prahy a Pošumaví.

Předpokladem uskutečnění výzkumu a finálním impulzem ke vstupu právě do tohoto terénu mi byla možnost účastnit se coby pozorovatelka jednání příslušných orgánů NP Šumava. Ačkoliv mi nebyla tato možnost dopředu jednoznačně přislíbena, domluvili jsme se s předsedou Rady NPŠ, že o mé přítomnosti budou členové vždy na začátku jednání hlasovat. K mému překvapení jsem se až na jednu výjimku, o níž se zmíním podrobněji v reflexi výzkumu, nesetkala s odmítavou reakcí a má přítomnost se postupem času stala vcelku běžnou součástí jednání.

S mým pobytem v terénu souvisí i určitá omezení, která měla nepochybně vliv na průběh, potažmo závěry výzkumu. Jedním z nich je fakt, že jsem do procesu vyjednávání vstoupila až v jeho pokročilé fázi a předchozí vývoj tak rekonstruuji pouze na základě výpovědí informátorů a získaných dokumentů. Druhým ovlivňujícím faktorem je skutečnost, že vyjednávání je proces, který se neodehrává pouze v daný moment na daném místě, ale naopak průběžně na mnoha místech a za mnoha okolností, kterým jsem ne vždy mohla být přítomna. Tyto mantinely, nastavené zčásti oficiálně a zčásti pouhým faktem, že jsem o některých jednáních nevěděla, představují určitou hranici, za kterou mi nebylo umožněno, či se mi nepodařilo, nahlédnout. Třetí omezení se týká času, který jsem v terénu strávila. Přestože jsem v rámci výzkumu jezdila na Šumavu po dobu čtyř měsíců (březen – červen 2010), samotným pobytem jsem zde strávila v součtu pouze měsíc a půl. Jsem si vědoma toho, že k plnému porozumění všech rozměrů zkoumané problematiky by byl zvláště v případě Šumavy potřeba mnohem delší pobyt a i z tohoto důvodu se při analýze zaměřuji především na data získaná z rozhovorů a dokumentů a k terénním poznámkám přistupuji spíše jako k datům doplňkovým.

2.3 Techniky sběru dat

Data pro svou práci jsem sbírala po dobu čtyř měsíců (březen - červen 2010), a to s využitím kombinace technik typických převážně pro etnografický výzkum, tedy pozorováním, dotazováním a analýzou dokumentů. Dobrý důvod pro zvolení tohoto postupu uvádí mj. Latour, jenž se odvolává k tradiční antropologii jako disciplíně, která nás „dávno naučila, jak bez krize a kritiky zkoumat bezešvou tkaninu utkanou z přírody a kultury“ (Latour 2003: 18). Přestože nelze označit můj výzkum za tradičně antropologický, umožnily mi použité techniky vnímat prostředí jako celek spojující lidi, věci, zvířata, vědu i techniku.

2.3.1 Polostrukturované rozhovory

Stěžejní část primárních dat mého výzkumu představují informace získané prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory se ve výzkumu používají především tehdy, když chceme získat subjektivní pohled informátora, tedy jeho názory, pocity, postoje ke zkoumanému problému (Bryman 2004; Hendl 2005). Stejně tak tato metoda pomáhá výzkumníkovi odhalit, jakým způsobem informátor konstruuje význam určitých událostí, jevů a situací (Vaňková 2009).

Polostrukturovaný typ rozhovoru, který je založen na předem připraveném okruhu otázek, nikoliv však na jejich pevném znění a pořadí (Bryman 2004; Hendl 2005), mi umožňoval flexibilně reagovat na aktuální momenty v rozhovoru a do určité míry přizpůsobovat jeho obsah konkrétním informátorům. Často se tak dostala ke slovu i témata, která jsem původně, na rozdíl od informátorů samotných, nepovažovala za důležitá. V tomto spočívá i další, pro mě velmi důležitá výhoda polostrukturovaného rozhovoru, jímž je jeho relativně přirozený průběh. Na základě vlastní zkušenosti se domnívám, že tento fakt pozitivně ovlivňuje jak výzkumníkovu chuť ptát se, tak ochotu informátora odpovídat. Obojí přitom pomáhá udržovat nejen dynamiku rozhovoru, ale i vzájemný pocit důvěry. O podobné zkušenosti se zmiňuje také Chvistková (2004).

Během uvedených čtyř měsíců, jsem provedla již zmiňovaných 22 polostrukturovaných a řadu neformálních rozhovorů s představiteli obcí, neziskových organizací, státní správy, vědecké obce, podnikatelské sféry a vodácké veřejnosti. Základní okruh témat, okolo kterých jsme rozhovor vždy vedli, byl následující: *vztah k Šumavě a k NP, vztah k ochraně přírody, pojetí „rozvoje“, role informátora v rámci vyjednávání,*

osobní motivace, hodnocení průběhu a výsledku vyjednávání, vztah k vodáctví, postoj k regulaci splouvání, očekávaný vývoj případu.

Rozhovory s informátory jsem vedla v kancelářích, zasedacích místnostech, v bytech informátorů, v kavárnách, restauracích či chatách na různých místech na Šumavě, v Pošumaví i v Praze. Při volbě místa i času jsem se snažila přizpůsobit možnostem informátorů. Délka rozhovoru se oproti mnou avizované hodině či hodině a půl často protáhla na dvě, ve dvou případech dokonce na tři hodiny. To se sice pozitivně odrazilo na množství a kvalitě získaných dat (bylo možné jít více do hloubky), zároveň to ale kladlo vysoké nároky na mou i informátorovu pozornost. Snažila jsem se proto v dalších případech lépe hlídat časový rozvrh. Řada rozhovorů však pokračovala v neformálním duchu ještě po jeho oficiálním ukončení.

Veškeré rozhovory jsem se souhlasem informátorů nahrávala na diktafon. Tuto praxi považovali všichni zúčastnění za běžnou a nijak je nepřekvapovala. S dalšími podmínkami zpracování dat z rozhovoru jsem informátory seznamovala jak ústně na začátku rozhovoru, tak prostřednictvím informovaného souhlasu (vzor viz příloha 2). Po skončení rozhovoru jsem si obvykle zapsala několik heslovitých poznámek (jottings) k pozdějšímu sestavení tzv. pasportizace rozhovoru.

2.3.2 Zúčastněné pozorování

Zúčastněné pozorování má pomoci výzkumníkovi doslova vidět, co a jak lidé ve skutečnosti dělají. Dává mu tak možnost proniknout hlouběji do světa pozorovaných a skrze vlastní zkušenost porozumět prostředí a významům, které lze jen těžko zprostředkovat pomocí slov (Disman 2007; Hendl 2005). Se stejným záměrem, ač z hlediska času a pravidelnosti v mírně okleštěné podobě, jsem tuto techniku využila během výzkumu i já. Důvodem k zúženému pojetí mi byl především charakter sledované sítě aktérů, která není pevně sevřenou skupinou sdílející kontinuálně stejné prostředí. Nemohla jsem se proto účastnit jejího každodenního života a využívala jsem tak alespoň momentů, při kterých bylo možné aktéry potkat společně – tedy zejm. na jednáních a pracovních zasedáních.

Pozorované prostředí mohu rozdělit do dvou kategorií, podle jeho relativní přístupnosti. Hammersley a Atkinson (1995) tyto dvě oblasti označují jako veřejnou a neveřejnou scénu (public and non-public setting). Otevřenou, přístupnou a tedy veřejnou scénou, po které jsem se rámci terénního pozorování pohybovala, mi byla především Teplá

5 Hlavní faktory ovlivňující výchozí pozice lidských aktérů

Vyjednávání podmínek splouvání je pouze dílčí částí celkové problematiky, se kterou se aktéři v souvislosti se Šumavou potýkají. To se projevilo mj. i během rozhovorů, jejichž součástí vždy byly i zmínky o dalších tématech jako je kůrovcová kalamita, rozvoj oblastí, hodnocení vzájemných vztahů mezi aktéry a další. Tyto okolnosti přitom tvoří širší kontext, z něhož informátoři vycházejí ve vztahu k problematice splouvání. Pokusím se proto nastínit hlavní faktory, které se z hlediska analýzy ukazují jako důležité pro pochopení toho, jak aktéři přistupují ke sporu o „splouvání“. Jedná se přitom o jejich pojetí přírody, vztah k místu a zprostředkovaně pak pojetí rozvoje a práva rozhodovat.

5.1 Pojetí přírody

Pohled na přírodu a její ochranu se mezi jednotlivými aktéry liší. Zatímco jedni prosazují spíše péči o přírodu v podobě aktivního zasahování, druzí bojují za ponechání podstatné části přírody samovolnému vývoji. Základ odlišného pojetí „správné péče“ přitom spočívá v různě konstruovaném obrazu přírody a vztahu člověka k ní. Jak uvádí Corbettová (2006), „příroda“ a „prostředí“ nejsou pouhými slovy, ale komplikovanými sociokulturními konstrukty. Jako takové ale *komunikují* a způsob, jakým jsou použity, s sebou nese interpretaci a definici toho, co je a není příroda, co se dotýká životního prostředí a co nikoli (tamtéž 2006).

Užití či konstrukce pojmu příroda jsou podle Hansena (2006) vždy nevyhnutelně „ideologické“ v tom smyslu, že slouží určitému cíli, představují specifické pohledy, porozumění a zájmy, přitom se zdají být „univerzální“ a „správné“ (Hansen 2006: 813).

V podobném duchu se Corbettová (2006) zmiňuje o environmentální ideologii jako o způsobu uvažování o přírodě, který používáme k ospravedlnění našeho jednání vůči ní. Ideologii v tomto kontextu chápe jako relativně stabilní systém myšlení, který na rozdíl od názorů příliš nepodléhá výkyvům souvisejícím s vývojem okolních událostí. Jednotlivé přístupy rozlišuje autorka podobně jako van Koppen (2000) v závislosti na míře antropocentrismu, resp. ekocentrismu. Ta se odráží primárně v perspektivě, prostřednictvím které na problematiku ochrany nahlíží.

Vymežit z tohoto hlediska, jakým způsobem chápou přírodu informátoři, vnímám jako poměrně obtížný úkol. Důvodem je zejména značná komplexita tématu, která by vydala na samostatnou práci. Přesto se pokusím nastínit, z jakých ideologických základů přistupují k ochraně přírody i samotnému pojmu příroda. Především přitom, že jsem si vědoma notných zjednodušení, kterých se tím dopouštím.

Přístup informátorů člením na základě analýzy do dvou skupin. První z nich nazývám podle převažujícího motivu ve vztahu k přírodě jako utilitárně-funkcionální, druhou pak jako přírodovědně-ochranářskou. Oba motivy odrážejí do značné míry hodnotu, jež si informátoři s přírodou spojují, a z níž vycházejí při definování vztahu člověka a přírody. Na jedné straně jde přitom o převahu hodnoty instrumentální či užité, na straně druhé o převahu hodnoty přírodovědné či dokonce vnitřní.

5.1.1 Utilitárně-funkcionální motiv

Informátoři zařazení do této skupiny (zástupci regionu, podnikatelé) pojmají přírodu jako soubor živých a neživých organismů včetně člověka. V mnoha ohledech přitom do přírody zařazují i některé jeho výtvoř. Příroda je tak v jejich pojetí často zaměnitelná za to, co je obvykle chápáno pod pojmem „životní prostředí“. V užším smyslu se tito informátoři vztahují k přírodě především jako ke krajině, ačkoli oceňují i oblasti člověkem nedotčené. Divočinu jako takovou si spojují pouze s rozsáhlými oblastmi mimo obydlený prostor (Yosemitty, Sibiř, Amazonie). Přetváření pozměněné a převážně osídlené evropské krajiny na divočinu označují shodně za „pokus“ či „experiment“. O samotném prostoru bezzásahové zóny se pak zmiňují jako o „zahrádce“, „laboratoři“ a „galerii“. Z daných pojmů se přitom dá usuzovat na to, že způsob péče, v němž je příroda ponechána sama sobě, chápou informátoři v kontextu Šumavy (!) jako něco umělého a do určité míry nepatřičného. Přesto ale zmiňují ochotu za určitých podmínek tyto pokusy tolerovat. Těmito podmínkami jsou především „přípustná míra“, ponechávající v území dostatečný prostor pro ekonomické využití krajiny a možnost vstupu člověka v maximální možné míře do všech částí. Otázkou přitom ale zůstává, zda lze při jejich splnění ještě stále uvažovat o dostatečném prostoru pro rozvoj přírodních procesů.

„Mějte tam tu svoji galerii, přeměňte ji na tu svoji laboratoř, pak tam mějte tu svoji galerii, to je všechno, ale pusťte tam člověka.“ (Rozhovor, zástupce regionu 24. 5. 2010)

„My na něj přesto nechceme, na ten kopec, necháme ho jako pokusnou zahrádku, ale pusťte nás vedle na sousední kopec.“ (Rozhovor, starosta 31. 5.2010)

„Takže moje filosofie je pestrá. Šumava všech možnejch tipů, Šumava, která si uvědomí, že jsme jenom Česká republika, a že si nemůžeme dovolit Yosemitey nebo parky těhle rozměrů. Šumava, která se může inspirovat tím nádherným pokusem s tím Boubínem (...).“ (Rozhovor, zástupce regionu 13. 4. 2010)

Připouští-li informátoři možnost zákazu vstupu do určitých přírodních oblastí, pak primárně nikoli z důvodů jejich ochrany před člověkem, ale spíše proto, že pro něj samotného představují hrozbu. S takovým prostorem, majícím do značné míry charakter divočiny, pak spojují charakteristiky jako nebezpečí, neprostupnost, určitá bázeň, ale i úcta.

„Ano, to je Mrtvej luh, ten je strašně starej, že jo. To já vůbec. Tam se nikdy nemohlo, co jsem na světě byl takhle chráněnej. Taky se to respektuje, poněvadž on je docela nebezpečnej. Tam taky můžete zmizet. No, tam jsou takový rašeliniště a baheniště, že byste taky mohla zmizet. Tam to vždycky budilo takovou jako úctu. Jako rašeliniště nemusíte chránit, že jo, co tady máme.“ (Rozhovor, zástupce regionu 13. 4. 2010)

„Vyhlásili loni - jsme jim podepsali uzavření, totální uzavření některých území. Ano, beru, toto území tam nemá kdo co dělat (...) Tohle je Vltavská niva, jsou tam rašeliny prostě je to i nebezpečný, jo a je to tam i neprostupný - lidi by tam možná ani nenapáchali zlo, ale sami sobě by ublížili, protože by tam zapadali do bahna a bylo by to hrozný. Nevidím důvod, proč by tam měli chodit.“ (Rozhovor, starostka 20. 4. 2010)

Většina informátorů přitom připouští, že je možné vstup člověka do extrémně cenných míst omezit, část připouští i možnost zpoplatnění vstupu, shodně ale odmítají jakékoliv definitivní zákazy.

„Pusťte tam člověka a klidně v omezené míře, to je úplně fuk, klidně ho zpoplatněte. Mě je to úplně ukradený prostě, jo.(...) – ale ať mám možnost se tam jít podívat se jít podívat i do těch nejexcelentnějších věcí.“ (Rozhovor, zástupce regionu 24. 5. 2010)

Zákazy vstupu jsou informátory chápány jako vyčleňování člověka z přírody, do níž v jejich pojetí jaksi „přirozeně“ patří. V tomto smyslu představuje zákaz vstupu odebrání možnosti využívat aktuálně toho, co příroda poskytuje, což chápou jako porušení pravidla

ochrany přírody pro člověka. Ta by měla z jejich hlediska spočívat v kontrole bezpečného způsobu užívání služeb a funkcí, které nám příroda poskytuje, nikoli v jeho zákazu.

„My jsme si vždycky mysleli, že ochrana přírody je pro člověka. Že to je proto, aby se tam nemohly dělat věci, které té přírodě škodí, ale aby se tam mohlo chodit a ono se tam nemůže ani chodit.“ (Rozhovor, zástupce regionu 13. 4. 2010)

„Není to příroda někde jako na Sibiři, kde je území velký jako Česká republika bez člověka, tak tam se to může nechat úplně, tam se to může chránit opravdu úplně i proti člověku, ale tady se to musí chránit pro člověka.“ (Rozhovor, vědec 8. 6. 2010)

Člověk je těmito informátory chápán do značné míry jako hospodář, který přírodu využívá, ale zároveň o ni aktivně pečuje a kontroluje ji. Opustí-li svou roli (či je-li mu odebrána), znamená to, že hospodářství zpustne a může doznat značných škod.

„Neboli člověk od toho nemůže odejít, i ty své experimenty, který jakoby dává tý přírodě – ‚přírodě zkus to‘, tak je musí hlídat, musí být u nich.“ (Rozhovor, zástupce regionu 13. 4. 2010)

„(...) člověk je nedílnou součástí té šumavské přírody, a že obecně, když se oddělí člověk od přírody, tak vždycky to dozná katastrofických rozměrů (...).“

„... ta příroda na tý Šumavě bez toho člověka fungovat nebude! Jo, stane se tam něco, co bude obrovským průšvihem, protože ochrana přírody pro ochranu přírody je nesmysl. To je blábol, který je prezentován vlastně tou jakoby ekofundamentální, vědeckou částí. Příroda nepotřebuje chránit pro ochranu přírody. To je nihilismus. To je naprostá marnost, to je jenom kšeft.“ (Rozhovor, starosta 19. 4. 2010)

Škoda je ale v tomto smyslu chápána jako snížení užitné hodnoty přírody pro člověka, za níž lze chápat i aktuální omezení možností vstupovat do území. Chránit přírodu tedy primárně znamená předcházet těmto škodám, ale ponechat přírodu v co největší míře coby prostředek k uspokojování zejm. aktuálních lidských potřeb. Jejich omezení je interpretováno do značné míry jako škoda na člověku.

„/ochrana přírody by měla být tím – pozn. aut./ prstem na pojistce a řekne, ‚tady byste poškodili tohle zvíře, tady byste poškodili tohohle, tudle rostlinu, ale mezi ty zvířata musí být zahrnutý i člověk. (...) Co bude po sedmdesáti letech? Jako my nečekáme na turistu, který sem přijde v roce 2100, my potřebujeme žít teď, a co my mu ukážeme na suchý stromy, se sem přijede podívat - jednou a řekne, to znám, tam už jsem byl, tam to teď bude padat a podíváme se tam za sedmdesát let až budou ty stromy narostlý? To přece takhle to nejde dělat, to je nepřijatelný.“ (Rozhovor, starosta 31. 5. 2010)

„(...) protože výsledek toho, co teď se tady odehrává /vztaženo ke křivcové kalamitě – pozn. aut./ je zase, (...) nějakých sto padesát až tři sta let, kdy se tady ukáže, jestli ten postup byl správný nebo nebyl správný.(...) To si myslím, že je trošičku zcestná záležitost, protože tady žijou lidi teď.“ (Rozhovor, podnikatel 22. 5. 2010)

Tvrzení, že „člověk je součástí přírody“, je těmito informátory využíváno do značné míry k ospravedlnění lidských zásahů do přírody, neboť k nim je člověk z jejich pohledu oprávněn stejně jako ostatní živočichové. Člověk ale na rozdíl od zvířat vyniká schopností pozůstatky svých zásahů napravovat. Ačkoliv i tito informátoři připouští, že lze dosáhnout stavu, z něhož už návratu není, nepovažují tuto skutečnost za přílišnou hrozbu, neboť to, že např. některé druhy mizí, „se zkrátka v přírodě děje“.

„Protože člověka přece z té přírody není možný vyloučit, i člověk je součástí přírody a jakákoli činnost lidská tu přírodu nějakým způsobem ovlivňuje, něco víc, něco méně. Když se projdu tamhle po louce, tak nikdo nespočítá, kolik jsem zašláp brouků a bohužel tak to je. (...) No, tak to prostě je a člověk do té přírody patří a vždycky svojí činností, jakoukoli svojí činností, nějak tu přírodu ovlivňovat bude. Do jeskyní a na stromy se asi už nikdy nevrátíme.“ (Rozhovor, podnikatel 22. 5. 2010)

„Ta negativní činnost toho člověka netrvá nikdy dlouho. Jednou ten zdroj dojde a ta příroda se dokáže jako sama obnovit a čím víc jí člověk prokáže tu službu a vrátí jí, co jí ukradnul, tak tím se obnoví dřív. (...)Až si to ten člověk uvědomí, tak prostě začne něco dělat, až to dosáhne nějakýho vrcholu, začne něco dělat, že to napravi. Člověk prostě umí ty věci napravovat. (...) dočasné škody na přírodě, na životním přírodním prostředí, ano.. ty se konají dnes a denně. Ty člověk umí, umí to proto, že je k tomu uzpůsoben. K té samodestrukci je uzpůsoben i bobr. Udělá hráz a je mu úplně volně, i kdyby tam bylo cokoli chráněného a postaví jí, protože on chce zrovna hodně vody. (...)ten člověk se sám sebe nezhubí, on se může sám vybit, ale že by dělal takovou činnost, že by sám sebe zhubil, to nedělá (...) Nezhubí ani tu přírodu.“ (Rozhovor, starosta 19. 4. 2010)

Spíše než škody způsobené na přírodě, vyzdvihují informátoři schopnost člověka přírodu „vylepšovat“. Jako důkaz tohoto tvrzení uvádějí zástupci regionu a podnikatelé vysokou biodiverzitu obhospodařovaných luk. Představa esteticky i přírodně hodnotné krajiny spojující v sobě navíc pracovní příležitost a užití přírody jako zdroje, představuje pro tyto informátory ideál vztahu člověka a přírody. Nutno připomenout, že výpovědi jsou

opět vztahované primárně k prostoru Šumavy. Péče o krajinu je tím, v čem se sami aktivně angažují, neboť činnost SNP považují v tomto směru za nedostatečnou.

„(...) díky té činnosti člověka tady jako zůstaly zachovány ty nejcennější oblasti přírody. Byla biodiverzita.“ (Rozhovor, starosta 19. 4. 2010)

Role člověka je v těchto pojetích tedy zcela klíčová a odpovídá ideologiím, které se zakládají na víře, že člověk je nejdůležitější a dominantní bytostí přírodního světa. Připouští sice, že využívání přírodních zdrojů člověkem lze do určité míry omezit, ale „dobrá ochrana přírody“ spočívá v rámci tohoto systému myšlení primárně ve snaze zachovat veškeré přírodní zdroje pro jeho potřeby a užití – řeky k splouvání, vodu k pití, nikoliv vodu pro ryby, aniž bychom je chtěli využít např. jako svou potravu (Corbettová 2006: 30 - 32). Omezení současných potřeb se ale jeví spíše jako problematické, tím více, týká-li se vlastních zájmů a potřeb. I mezi těmito informátory se ale nacházejí značné rozdíly v míře, s jakou toto instrumentální pojetí hodnoty přírody prosazují.

5.1.2 Přírodovědně-ochranářský motiv

Mezi informátory, u nichž ve vztahu k přírodě převažuje přírodovědně-ochranářský motiv, patří především vědci, zástupci ekologických organizací, většina úředníků a podnikatel solitér. Příroda v jejich pojetí zahrnuje vzduch, vodu, geologické útvary a širokou škálu často velmi konkrétně pojímaných biologických organismů včetně člověka. Striktně přitom ale rozlišují mezi přírodou člověkem ovlivněnou a tzv. „původní“. K té se v mnoha ohledech vztahují jako ke „skutečné přírodě“ a obnovení přirozených procesů i v člověkem pozmeněném prostředí považují za cennou hodnotu samu o sobě i pro člověka. Představa divočiny jako oblasti člověkem nedotčené je v jejich pojetí silným motivem ochrany přírody, ačkoli podobně jako členové předchozí skupiny oceňují i významné prvky kulturní krajiny. S ochranou přírody proto spojují i aktivní snahu o její zachování. Příroda je ve výpovědích těchto informátorů prezentována jako samostatný organismus obdařený určitou sebezáchovnou silou a vlastními zájmy, které jsou naplněny nejlépe ve chvíli, kdy do nich člověk nezasahuje.

„(...) člověk se bude chodit jenom dívat, co ta příroda umí a jak se sama o sobě umí postarat, když jí do toho člověk nešťourá a nevrhá.“ (Rozhovor, úřednice 21. 4. 2010)

„Jenom hrstka lidí v Česku, která ví, že v horských smrčínách člověk nic lepšího než příroda nevymyslí.“ (Rozhovor, úředník 29. 6. 2010)

Respektování zájmů přírody, zprostředkovaných v mnoha ohledech vědci, by mělo být základem etického vztahu člověka k přírodě. Jeho projevem je především omezení vlastních potřeb a „touhy vše řídit“. Takový vztah je pak informátory označován jako pokorný a důstojný. Důraz na pokoru přitom vypovídá o přístupu k přírodě jako k něčemu, co nás významně převyšuje a je podstatou naší existenční závislosti. I přesto (či proto) lze tento vztah pojímat důstojně, tedy jako vztah člověka k člověku vedený zásadou „neubližovat“, respektive neškodit. Možnost této morální volby je tím, co z hlediska informátorů odlišuje člověka od jiných živočišných druhů.

„No, samozřejmě, že je /člověk – pozn. aut./ součástí přírody, ale nemůže si usurpovat právo všechno řídit. To prostě se žádnému organismu nikdy nepovedlo, protože vždycky na to dojel. Člověk do té přírody patří, ale musí mít tu přírodu /rád? – pozn. aut./ . Jeden můj kolega kdysi řekl, že vztah člověka k přírodě, je ukazatelem jeho kulturní vyspělosti a ono se na tom vůbec nic nezměnilo.“ (Rozhovor, vědec 8. 6. 2010)

„Člověk je opravdu jenom součástí toho přírodního soukolí, a že by měl být hezky pěkně pokornej před přírodou a že by si jí měl opravdu hodně vážit a právě proto, že jí chrání, protože když si jí zničí, tak vlastně ničí i sám sebe a jako spousta lidí si tohle to vůbec ani nepřipouští, neuvědomuje.“ (Rozhovor, úřednice 21. 4. 2010)

„Chápu to tak, že máme po sobě zanechat, co nejmenší otisk. Stromu, kytce, ptáku, ten se chová zcela tak, jak se chovat má a jak je mu to dáno a člověku je dáno, že s tím může nějakým způsobem manipulovat, takže pokud s tím manipuluje, tak ať pořád to bere tak, že pokud to chce dělat důstojně, tak se musí důstojně k tomu protějšku, k té přírodě chovat. Takže tu ochranu přírody vnímám tak, že ta příroda je součástí nás, my jsme součástí přírody a mám se k ní chovat slušně, jako se chovám ke komukoliv jinému, pokud je to homo sapiens.“ (Rozhovor, zástupkyně ekologické organizace 21. 5. 2010)

Omezení lidské činnosti není v tomto pojetí chápáno jako vyloučení člověka z přírody, jak často namítá protistrana, ale právě jako základ „ochrany přírody pro člověka“ vycházející z logiky toho, že „co je dobré pro přírodu, je v dlouhodobém horizontu dobré i pro člověka“. Oním „dobrým“ pro přírodu je je přitom těmito informátory chápáno především zachování druhů a přírodních procesů. Základem institucionalizované ochrany přírody by proto měl být především „princip předběžné

opatrností“ umožňující předcházet nevratným změnám, jejichž hodnotu považují informátoři v porovnání s ušlými ekonomickými zisky za nesrovnatelnou.

„Ano, no ale taky proto, že v dnešním světě příroda zatím nemá velkou hodnotu. A taky se nedá vyčíslit v penězích, takže ty škody lze bagatelizovat, ale kdybychom tyto škody chtěli napravit, tak nás to stojí osmnáctkrát tolik, než kolik na tom teď vyděláme - možná. Takže oni jsou to vlastně škody, ty zisky.“ (Rozhovor, podnikatel solitér 15. 4. 2010)

„Dělá se pro lidi (ochrana přírody), protože kdybychom se na to vykašlali, tak nám to bude chybět a už to nepůjde vrátit zpátky. Já si totiž myslím, že si lidi málo uvědomují jednu věc. Že když spadne barák, tak se dá znova postavit úplně stejnej. Repliku není problém udělat. Ale když vyhubíte živočišnej nebo rostlinnej nebo jakéjkoliv taxon, tak ho znova nevypěstujete. To nejde, jo. Když třeba vyhubíte indický nosorožec, tak už NIKDY, NIKDY takovej nosorožec nebude na týhle planetě chodit, protože už je prostě vyhubenej a v tý evoluci samozřejmě je bezpochyby, že stejnej druh znova nevznikne.“ (Rozhovor, vědec 8. 6. 2010)

„Člověk si zvyknul na to, že všechno se dá ještě nějak vrátit. Nedá. Jako klasicej případ jsou třeba počítače. Tak to vymažete a ještě to máte v koši. Jo a ta pojistka, ta se objevuje skoro všude. Pojistku ale v přírodě nemáme, když to vyhubíme, tak je to definitivní a když si uvědomíme, že jsme to vyhubili, tak už to nemůžeme vrátit, protože už nemám ten koš, kde bysme řekli, tak obnovíme soubor. To nejde. Čili tady ta bariéra je definitivní, (...) ta změna je definitivní (...) myslím si, že řada lidí si neuvědomuje tuhle tu hrozně nebezpečnou situaci, ke který se blížíme prostě dnes a denně v různých momentech.“ (Rozhovor, vědec 8. 6. 2010)

*„A ten paradox vzniká tím, že ty změny jsou opravdu, když to řeknu jedním jediným slovem, **nevratné**. Ale jejich mechanismus je strašně složitý, aby se tomu dalo uvěřit. A není tam úplná míra jistoty.“ (Rozhovor, vědec 11. 5. 2010)*

Nevratnost změn je tím, co informátoři chápou jako primární odlišnost mezi světem přírody a světem civilizace. Jistotu, kterou poskytuje člověku fakt, že může kdykoliv v závislosti na svých schopnostech znova vytvořit cokoliv, co už jednou vytvořil, příroda nenabízí. Zde člověk oním tvůrcem (alespoň zatím) není. Tuto skutečnost chápou informátoři jako zásadní faktor veškerého rozhodování o lidské činnosti.

Hodnota zachování přírodního bohatství nespočívá podle těchto informátorů jen v „odloženém užitku“. Hodnotu samu o sobě představuje i pouhé „vědomí“ toho, že určitý druh existuje, aniž by z toho člověk měl dnes či v budoucnu přímý užitek.

„Myslím si, že už jenom pocit, že to tam je, by si ten člověk měl uvědomit jako, že to je hrozně důležitý. Přece /podobně – pozn. aut./ je to i s vaším majetkem. Když něco máte, díváte se každý den úplně na všechno, co máte? Voláte každému kamarádovi každý den, abyste se ujistil, že jste kamarádi? Jenom to vědomí, že někdo je, já nevím, v Brně, a že mu kdykoliv můžete zavolat, a že se mu tam daří, tak to už pocit, kterej buduje to něco ve vás. A já nepotřebuju se ujišťovat, že je sto dvacet rysů na Šumavě. Mně stačí to vědomí, že tam jsou, a že v přírodě, kterou třeba procházím po turistický značený cestě, že jsou kolem mě. Nemusím je vidět.“ (Rozhovor, vědec 8. 6. 2010)

Způsob, jakým tito informátoři pojmají přírodu a její hodnotu, odpovídá do značné míry konceptu, který Corbettová (2006: 35) označuje jako „preservationism“. Ačkoli i tento přístup pohlíží na přírodu primárně perspektivou člověka a snaží se ji chránit zejména jako zdroj pro své současné či budoucí využití, vyzdvihuje zároveň i jinou než čistě instrumentální hodnotu přírody. Tou je z hlediska informátorů především hodnota přírodovědná či ekologická v podobě uchování druhů a funkčních ekosystémů. V důrazu na morální odpovědnost člověka za stav přírody a požadavku jeho etického vztahování se k přírodě se odráží i notný díl vztahu k přírodě v podobě uznání její vnitřní hodnoty. Člověk je v tomto pojetí chápán jako součást přírody ovšem nikoli jako její správce, ale spíše jako druh závislý na fungování celku. S tím souvisí požadavek na omezení jeho zásahů a ponechání přírodě významný prostor pro její „přirozené“ fungování.

Shrnutí

Porovnání obou přístupů poukazuje především na odlišnou logiku v uvažování obou stran založenou na odlišné interpretaci nejen přírody samotné, ale především její hodnoty a role člověka ve vztahu k ní. To vše se nejvýrazněji projevuje v postoji aktérů vůči tzv. divočině pojaté jako území ponechané bez přímého vlivu člověka. Ačkoli aktéři označují cíl svého jednání shodně jako „ochranu přírody pro člověka“, cesty k němu a způsob, jakým je ospravedlňují, vypovídá o odlišném ideologickém základu jejich myšlení. Ačkoliv je v tomto ohledu nutné přihlídnout k časovým a prostorovým souvislostem, v nichž se debata o problematice odehrává, domnívám se, že výpovědi aktérů neodráží v tomto smyslu pouhé názory, ale skutečně hlubší ideologické zakotvení, z něhož vycházejí i do dalších debat ohledně ochrany přírody. Dá se přitom odůvodněně

předpokládat, že míra, s jakou aktéři obhajují svůj postoj, se může lišit v závislosti na tom, jak moc jsou v důsledku projednávané problematiky dotčeny jejich vlastní zájmy.

Rozlišením ideologických přístupů jednotlivých aktérů se přitom nesnažím identifikovat jakkoliv „správnější“ či „méně správný“ přístup. Mým cílem je primárně poukázat na klíčové postavení otázky po hodnotě přírody, která je v mnoha debatách o její ochraně zaměňována za otázku po „původnosti“ přírodních stanovišť a s tím související možnosti „vytvořit divočinu“ v evropských podmínkách. Výstižně pojmenovává tuto věc Igor Michal (2002) ve svém vyjádření ke konceptu divočiny, která podle jeho názoru může být v kontextu České republiky uchována či obnovena pouze jako část zahrady nebo přírodní rezervace vyhrazené z lidské vůle spontánnímu vývoji. V tomto pojetí pak jádro sporu nespočívá v tom, zda lze či nelze divočinu vytvořit, ale v tom, zda ji lze připustit. Daná vůle je přitom do značné míry závislá na uznání vnitřní hodnoty přírody. Z podobného úhlu pohledu lze přitom nahlížet i na možnost shody v otázce omezení či kompletního uzavření Teplé Vltavy pro splouvání, ačkoliv v tomto ohledu nejde přímo o „vytváření divočiny“. V pozadí sporu přitom nezůstává pouze odlišné pojetí hodnoty přírody, ale i řady dalších aspektů, zejm. práva rozhodovat.

5.2 Vztah k místu

Vztah k místu je jedním z faktorů, který ovlivňuje nejen uvažování o jeho dalším rozvoji, ale také úvahy o tom, kdo o podobě tohoto rozvoje má či nemá právo rozhodovat. Jedná-li se přitom o území o rozloze Národního parku Šumava, střetá se v debatě hned několik pohledů naráz. Území i rozvoj lze přitom chápat v několika rovinách.

Zich a kol. (2003) ve svých výzkumech regionální identity chápe území nejen jako fyzický prostor, ale i jako prostor sociální, zahrnující kromě krajin, vesnic a měst také jejich obyvatele, styl života, specifické instituce, kulturu a historii. Ačkoliv se oba tyto aspekty vzájemně ovlivňují a prolínají, fungují i jako samostatné momenty ztotožnění se s danou lokalitou. Proto může docházet k situacím, ve kterých je např. odpor k nepříznivému životnímu prostředí překonán díky dobrým vztahům se sociálním okolím a naopak.

Problematicnost pojmu „rozvoj“ tematizuje ve svém článku J. Bernard (2010). Upozorňuje přitom na hodnotící charakter jeho společensko-vědního pojetí - totiž jakožto „změny žádoucím směrem, jako pozitivní vzestup či růst“, které vyvolává hned několik dalších otázek po tom, *z hlediska koho/čeho má být změna žádoucí či pozitivní* a zda je